

اخلاق حرفه‌ای معلمی در الگوی رفتاری شهیدرجایی

فاطمه آموزش^۱، دکتر زاهده رحمانیان^۲

^۱ دانشگاه فرهنگیان، یاسوج، استان کهگیلویه و بویراحمد، ایران.

^۲ مدرس و کارشناس پژوهش، پردیس کوثر، دانشگاه فرهنگیان، یاسوج، استان کهگیلویه و بویراحمد، ایران.

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:

زاهده رحمانیان

zr7911529@chmail.ir

چکیده

معلمان که وارثان جایگاه انبیا هستند، باید علاوه بر رعایت اصول اخلاق فردی به رعایت اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی نیز پایبند باشند تا بتوانند وظایف خود یعنی تعلیم و تربیت را به خوبی انجام دهند. این پژوهش با هدف بررسی اخلاق حرفه‌ای معلمی در الگوی رفتاری شهیدرجایی انجام شده است. به این منظور به روش کیفی از نوع توصیفی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای، اطلاعات مورد نیاز جمع آوری و بررسی شده‌اند. سپس برای سهولت در مطالعه، اطلاعات گردآوری شده درباره‌ی رفتارهای شهید رجایی در محل کار خود یعنی مدرسه در سه حیطه‌ی نقش تربیتی، تعلیمی و رابطه با همکاران طبقه بندی شد. در نتیجه معلمان به منظور رعایت اخلاق حرفه‌ای معلمی باید با الگو قرار دادن سیره‌ی معلمان نمونه‌ای چون شهید رجایی در پی ارتقای کیفیت تدریس خود گام بردارند؛ به همین دلیل معلمان می‌بایست هم در حیطه‌ی تدریس تخصص داشته باشند و هم در ایفای نقش تربیتی پایبند به اصول اخلاقی باشد درعین حال روابط مطلوب و صمیمانه‌ای نیز با سایر معلمان برقرار کنند.

واژگان کلیدی: اخلاق حرفه‌ای، شهید رجایی، نقش تربیتی، نقش الگویی، نقش تعلیمی.

مقدمه

اصطلاح اخلاق در نظر اندیشمندان اسلامی «صفات و ویژگی‌های پایدار نفس که موجب می‌شوند کارهایی متناسب با آن صفات به طور خود جوش و بدون نیاز به تفکر و تأمل، از انسان صادر می‌شود» [۱]. بنابر این اخلاق را از طریق رفتار که امری مشهود و قابل دیدن است، ارزیابی می‌کنیم؛ یعنی رفتار انسان جلوه‌ی عینی از اخلاق اوست. پژوهش‌های اخلاقی در سه حیطه طبقه‌بندی شده‌اند: (۱) توصیفی (۲) فرا اخلاقی (۳) اخلاق کاربردی. در پژوهش‌های مربوط به اخلاق توصیفی صرفاً اخلاق را خواه خوب، خواه بد، توصیف می‌کنند. در فرا اخلاق، عادات و خوی‌های مختلف را نقد می‌کنند اما اخلاق کاربردی در پی ترویج مفاهیم اخلاقی مناسب و پسندیده در موضوعات گوناگون است مانند: اخلاق گفت و گو، اخلاق جنسی و... [۱].

اخلاق حرفه‌ای شاخه‌ای از اخلاق کاربردی است که به بررسی تکالیف سازمانی و اخلاقی در یک حرفه و مسائل اخلاقی آن می‌پردازد. اخلاق حرفه‌ای در کشورهای غربی که عمدتاً جامعه‌ای سکولار هستند، بسیار مورد توجه است و حتی رشته‌ای دانشگاهی در این باره وجود دارد اما در کشورهای اسلامی از جمله ایران به این موضوع توجه کمی می‌شود. در واقع، کشورهای غربی مدتی طولانی است که مصرانه به دنبال پیشرفت قابل توجه در عرصه‌های گوناگون هستند؛ به همین جهت از اخلاق حرفه‌ای در مشاغل گوناگون بهره می‌گیرند تا به این پیشرفت کمک کنند. اخلاق حرفه‌ای در هر شغلی قابل تعریف است مانند: اخلاق حرفه‌ای پزشکی، پرستاری، کارمند، معلم و... اخلاق حرفه‌ای یک سازمان در واقع منشور اخلاقی آن سازمان است که در صورت رعایت نشدن موجب زوال آن سازمان می‌شود [۲]. برای مثال پزشکی را در نظر بگیرید که با رعایت نکردن اخلاق حرفه‌ای موجب تشدید بیماری مریض خود و یا حتی مرگ او شود. حال معلمی را در نظر بگیرید که با روح و روان دانش آموزان سر و کار دارد؛ چنانچه او موازین اخلاق حرفه‌ای را رعایت نکند، ممکن است به مرگ روحی دانش آموزان منجر شود. در واقع مرگ روحی مصداق اصطلاح مرده‌ی متحرک است؛ یعنی جسم حرکت می‌کند. به ظاهر فرد زنده است اما در واقع روح او افسرده و بی تحرک است. از آنجا که اکثر بیماری‌های روانی حالت مسری دارند و اطرافیان فرد را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند، این دانش آموزان به تبع خود بر خانواده، خویشاوندان، دوستان و... نیز تأثیر می‌گذارند. در عوارض خفیف‌تر منجر به تربیت افرادی با صفات اخلاقی ناپسند و یا ترک تحصیل آن‌ها می‌شود. از آنجایی که دانش آموزان امروز سازندگان و اداره کنندگان آینده‌ی جامعه هستند، در نهایت همه‌ی این‌ها منجر به پسرفت جامعه در آینده خواهد شد.

چنان چه معلمان به عنوان موثرترین افراد پس از والدین در تربیت نسل آینده از منشور اخلاق حرفه‌ای معلمی پیروی کنند، منجر به تربیت نسلی سرزنده و با اخلاق در آینده خواهد شد که آن‌ها نیز با مسئولیت پذیری و تلاش بسیار منجر به پیشرفت جامعه خواهند شد. برای مثال، یکی از الگوهای نمونه‌ی معلمی در اخلاق حرفه‌ای کشور ما، شهید محمد علی رجایی است که در سال ۱۳۱۲ در قزوین متولد شد و در سال ۱۳۳۵ به دانشسرای عالی رفت و با دریافت مدرک لیسانس رشته‌ی ریاضی به عنوان دبیر ریاضی در اداره‌ی فرهنگ استخدام شد. ایشان پس از پیروزی انقلاب اسلامی به عضویت کمیته‌ی بررسی مشکلات آموزش و پرورش در آمد و مدتی بعد به عنوان وزیر آموزش و پرورش منصوب شد و در سال ۵۸ به عنوان نماینده‌ی مردم تهران وارد مجلس شورای اسلامی شد. سپس به ترتیب به پست‌های نخست وزیری و ریاست جمهوری رسید. سرانجام در هشتم شهریورماه ۱۳۶۰ توسط دشمنان انقلاب ترور شد [۳].

کار و ماهر تدریس را به سه نوع تقسیم بندی کرده‌اند: تدریس موفق، تدریس خوب و تدریس با کیفیت. تدریس موفق تدریسی است که در آن صرف نظر از نحوه‌ی تدریس معلم، در پایان یادگیرندگان به نتایج مورد نظر دست یافته باشند. تدریس خوب تدریسی است که عملکرد معلم از لحاظ اخلاقی و تخصصی مناسب می‌باشد؛ برای مثال معلم از روش‌های تدریس مناسب استفاده کرده است. در این تدریس ممکن است یادگیرندگان به نتایج مورد نظر دست نیافته باشند. تدریس با کیفیت ترکیبی از تدریس موفق و خوب است؛ یعنی هم معلم عملکرد خوبی دارد و هم یادگیرندگان به نتایج مورد نظر دست یافته‌اند [۴]. طبق مصاحبه با هرمز طاوسی معاون مدرسه‌ی میرداماد، شهید رجایی در هفته، هشت ساعت به صورت داوطلبانه و رایگان کلاس فوق العاده می‌گذاشت که در نهایت موجب شد معدل قبولی‌ها در درس چالش برانگیز ریاضی از ۳۰ درصد به نود درصد برسد. همه‌ی این‌ها گواهی بر تلاشگر بودن و تدریس اخلاق مدار و کار آمد ایشان است [۳]. از این رو، با توجه به این که شهید رجایی هم عملکرد مناسبی در تدریس داشته است و هم دانش آموزان شهید رجایی به اکثر اهداف پیش بینی شده دست یافته بودند، طبق نظر کار و ماهر روش تدریس شهید رجایی جزء تدریس باکیفیت به شمار می‌آید.

طبق نظریه‌ی فضیلت گرایی، رفتار بر اساس نتیجه‌ی آن یا وظیفه‌ی فرد بودن سنجیده نمی‌شود؛ بلکه بر اساس شخصیت فاعل یعنی انگیزه‌ی او و ویژگی‌های اخلاقی و شخصیتی یعنی فضایل اخلاقی او سنجیده می‌شود. نظریه پردازان این مکتب فضیلت‌هایی چون اعتدال، خویشتن داری، شجاعت و حکمت را به عنوان فضیلت‌های اساسی در برابر رذیلت‌هایی چون شهوت، غضب، ترس و جهل معرفی کرده‌اند. فضیلت عدالت را نیز به عنوان عالی‌ترین فضیلت که در نتیجه‌ی بودن چهار فضیلت بالا به وجود می‌آید، در نظر گرفته‌اند [۵]. این موارد را نیز می‌توان در ویژگی‌های رفتاری شهید رجایی جستجو نمود (به قسمت یافته‌ها مراجعه گردد).

همچنین طبق نظریه‌ی بندورا اصلی‌ترین روش یادگیری، روش مشاهده‌ای می‌باشد؛ یعنی روشی که در آن یادگیرنده، فردی را که از نظر او فردی جذاب، شایسته، مشهور، مورد احترام و تحسین باشد را به عنوان الگو انتخاب می‌کند، به رفتارهای او توجه می‌کند، آن‌ها را به ذهن می‌سپارد و در صورت داشتن انگیزه آن رفتارها را از خود بروز می‌دهند [۶]. از طرفی مطابق سیره‌ی معصومین و همچنین احادیثی چون «کونوا دعاه للناس بغير السنکتم لیرو منکم الاجتهاد و الصدق و الورع» که مفوم آن این است: به جای اینکه مردم را مستقیماً با زبان به کارهای خوب دعوت کنید آن‌ها را به طور غیر مستقیم با اعمالتان دعوت کنید [۷]. شهید رجایی نیز با اطلاع از این نوع رفتار و انجام آن، الگوی بسیاری از دانش آموزانش شده بود (به بخش نقش تربیتی در یافته‌ها مراجعه شود).

فتحی و عبدالله زاده (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی تحلیلی و نظری اصول و مؤلفه‌های اخلاقی تدریس در آموزش متوسطه با تأکید بر دیدگاه مورای و همکاران» به این نتیجه رسیدند که کج رفتاری معلمان، لذت نبردن از زندگی شغلی، خستگی و فرسودگی معلمان، و افسردگی دانش آموزان در اکثر موارد ناشی از رعایت نکردن اصول اخلاقی در تدریس معلمی است [۸]. از نظر آن‌ها، اخلاق در تدریس معلمان در چهار بعد آموزشی، پژوهشی، دانش آموزی و مدیریتی قابل بررسی است که از میان آن‌ها بعد آموزشی، مهم‌ترین بعد است.

ایمانی پور (۱۳۹۱) در تحقیقی با عنوان «اصول اخلاق حرفه‌ای در آموزش» با استفاده از روش کتابخانه‌ای به استخراج اصول حرفه‌ای معلمی از منابع مختلف پرداخت. او مسئولیت حرفه‌ای یک معلم را در دو راستای نقش تربیتی و نقش تعلیمی تشریح کرد. از نظر او یک معلم برای ایفای مطلوب و مؤثر نقش تربیتی می‌بایست ابتدا خود آراسته به فضائل اخلاقی باشد؛ چرا که او برای فراگیران نقش یک الگوی قوی و تأثیرگذار را ایفا می‌کند. یک معلم همچنین با رعایت اصول اخلاقی می‌تواند مسئولیت‌های آموزشی خود را به بهترین نحو انجام دهد. همچنین او آشنایی با اصول تدریس و کلاس داری، تقید به مسئولیت‌های حرفه‌ای، رعایت استانداردهای آموزشی، انصاف و عدالت، احترام و ادب، دلسوزی و صداقت در برخورد با دانشجویان و همکاران را از جمله مهم‌ترین اصول اخلاق حرفه‌ای در تدریس دانست [۹].

مهاجران و شهودی (۱۳۹۳) نیز در تحقیقی با عنوان «مدل یابی ارتباط بین اخلاق حرفه‌ای و معنویت در کار با مسئولیت اجتماعی در میان پرستاران بیمارستان‌های دولتی شهر کرمانشاه» با استفاده از روش پژوهش توصیفی-همبستگی و نمونه‌گیری تصادفی ساده (۱۵۷ نفر) دریافت که بین اخلاق حرفه‌ای و معنویت در کار و بین معنویت در کار و مسئولیت اجتماعی رابطه‌ی مثبت و معنی داری وجود دارد؛ پس معنویت در کار نقش میانجی را در رابطه‌ی میان اخلاق و مسئولیت اجتماعی را داراست. بنابراین اخلاق حرفه‌ای دارای اثر غیر مستقیم، مثبت و معنی داری بر مسئولیت اجتماعی پرستاران می‌باشد [۱۰].

صفری و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی با عنوان «تأثیر بروز اخلاق حرفه‌ای کارکنان بر ایجاد تفاهم سازمانی» دادگستری شهرستان اصفهان دریافت که عوامل سازمانی و عوامل فردی بر بروز اخلاق حرفه‌ای تأثیرگذار بوده و بروز اخلاق حرفه‌ای نیز بر ایجاد تفاهم سازمانی تأثیرگذار است؛ پس میان بروز اخلاق حرفه‌ای و ایجاد تفاهم سازمانی، رابطه‌ی مثبت و معنی داری وجود دارد [۱۱].

تا کنون در خصوص اخلاق حرفه‌ای در حوزه‌ی آموزش پژوهش‌هایی انجام شده است که بر اهمیت آن صحنه گذاشته است اما پژوهشی در توصیف اخلاق حرفه‌ای شهید رجایی انجام نشده است و با توجه به این که یکی از اسطوره‌های معاصر اخلاق حرفه‌ای معلمی در کشور ما شهید رجایی است که در عرصه‌ی تعلیم و تربیت نیز فعالیت داشتند؛ لذا بر آن شدیم تا مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی را از الگوی رفتاری ایشان استخراج کنیم.

روش پژوهش

در این پژوهش برای بررسی اخلاق حرفه‌ای معلمی در الگوی رفتاری شهید رجایی، از روش تحقیق کیفی از نوع توصیفی و مطالعه‌ی اسنادی بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای با نگاهی بر نظریه‌های علمی مرتبط با این موضوع در سطح گفتمان کلی و انتزاعی در حوزه علوم تربیتی و روان‌شناسی پرداخته شد تا توصیفی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی موجود در الگوی رفتاری شهید رجایی کسب نماییم و از این طریق شاید بتوان به توسعه مرزهای دانش و رشته علمی موجود کمک ناچیزی نمود.

اهمیت و جایگاه معلمی از نظر شهید رجایی:

با نگاهی به سیره و جملات شهید رجایی در می‌یابیم که شغل معلمی در نظر ایشان از جایگاه والایی برخوردار است. به طوری که ایشان معتقد بودند که «شریف‌ترین شغل در این عالم معلمی است» [۳]. از نظر وی معلمی بهترین شغل برای عاشقان این حرفه و همچنین

بدترین شغل برای افراد پول دوست است. شهید رجایی به شغل معلمی عشق می‌ورزید؛ به گونه‌ای که نام دبیرستان کمال را که در آن تدریس می‌کرد، بر روی نام پسر خود نهاد [۳].

آگاهی، شجاعت، عدالت، فن بیان خوب و علاقه به دانش آموزان ویژگی‌های یک معلم خوب از نظر شهید رجایی‌اند. ایشان آن قدر مسئولیت یک معلم را خطیر می‌شمردند که گاهی به سه تن از همکارانش اشاره می‌کردند و می‌گفتند: ما چهار معلم روی هم یک معلم به حساب می‌آییم. ایشان معلمی را شغل انسان سازی می‌دانستند. حتی زمانی که به مقام نخست وزیری رسیدند باز هم از شغل شریف یاد می‌کردند و می‌گفتند باز هم دوست دارم به معلمی بازگردم [۳]. همه‌ی این موارد نشان دهنده‌ی این است که از نظر شهید رجایی یک معلم باید هم عاشق شغل خود باشد و هم در این شغل متخصص باشد.

۱- نقش تربیتی:

مطابق سیره‌ی معصومین و همچنین نظریه‌های یادگیری همچون نظریه‌ی بندورا، روش اصلی آموزش رفتارهای مورد نظر، روش الگویی است؛ بدین صورت که مربی با رفتارهای خود آگاهانه یا نا آگاهانه آن رفتارها را به دیگران می‌آموزد. در واقع شخصیت مربی یا معلم بیش از کتاب‌ها یا آموزش‌های شفاهی او مؤثر است. یک معلم زمانی می‌تواند به عنوان الگوی مناسب توسط دانش آموزانش انتخاب شود که ویژگی‌هایی چون مقبولیت و مورد اعتماد بودن و محبوبیت را دارا باشد. برای این که او به مقبولیت دست پیدا کند باید در کار خود تخصص داشته باشد یعنی هم توانایی علمی بالایی داشته باشد و هم مهارت تدریس خوب. از سوی دیگر نیز باید گفتار و رفتار معلم در یک راستا باشند. محبوبیت نیز که عاملی برای نفوذ در شخصیت افراد است با داشتن خصوصیات چون گشاده رویی، خلق نیکو، تواضع، احترام به دانش آموزان، دین داری، رعایت عدالت و انصاف، زهد و بی رغبتی به دنیا و آراستگی ظاهری می‌باشد، در فرد متجلی می‌شود [۱۲]. درواقع دانش آموز معلم را به عنوان انسانی کامل‌تر از خود تلقی می‌کند و به جستجوی آرمان‌های خود در معلم می‌پردازد. در نتیجه او را الگوی خود قرار می‌دهد. وجود چنین ویژگی‌هایی در شهید رجایی باعث الگوگیری بسیاری از دانش آموزانش از او شد.

از سویی دیگر برای این که ایمان دانش آموزان قوی شود علاوه بر موارد بالا نیاز به مواردی چون تقویت روحیه‌ی حق گرایی، تقویت قدرت تفکر، هماهنگی و مشارکت تمام کادر مدرسه در تربیت متریبان می‌باشد. یعنی تربیت خصوصاً تربیت دینی فقط وظیفه‌ی معلم دینی نیست؛ بلکه حتی تأثیرپذیری دانش آموزان از معلمان دروس دیگر از جمله درس ریاضی بسیار بیشتر است. ماهیت درس ریاضی نیز به گونه‌ای است که موجب ایجاد تفکر منظم و منطقی در فرد می‌شود که این نوع تفکر نیز به نوبه‌ی خود موجب تقویت قدرت تفکر و تشخیص حق از باطل می‌شود [۱۲]. در واقع شهید رجایی به عنوان یک معلم نمونه، نقش تربیتی‌شان پررنگ‌تر از نقش تعلیمی‌شان به نظر می‌رسید؛ به گونه‌ای که ایشان همیشه سعی می‌کردند با رفتارهای اخلاقی خود، تدریس را با اخلاق تلفیق کنند؛ یعنی ایشان یک مربی واقعی اخلاق بودند. در ادامه تمامی موارد بالا را در الگوی رفتاری شهید رجایی مشاهده خواهیم کرد.

۱-۱ الگوی:

نقش الگویی اخلاق و رفتار شهید رجایی در ارتباط با دانش آموزان او که در مرحله‌ی حساس نوجوانی یعنی دورانی که فرد به دنبال الگوهایی برای خود می‌گردد، قرار داشتند، بسیار مشهود بود؛ برای مثال شهید رجایی با اخلاق و رفتار متین خود چنان در شاگردان خود نفوذ کرده بود که سال‌ها بعد به همراه چندتن از شاگردانش به زندان رژیم طاغوتی افتاد. تعداد زیادی از شاگردان او نیز در سال‌های بعد به زندان افتادند [۳]. این موضوع نشان دهنده‌ی تأثیر و نفوذ شگرف شهید رجایی در شخصیت شاگردانش است.

الگوی خود شهید رجایی در نظم و معلمی، پروفیسور فاطمی استاد او در دانشسرای عالی بوده است [۳]. با توجه به رفتارهای مذهبی شهید رجایی نیز در می‌یابیم که ایشان به عنوان یک مسلمان، پیامبر اکرم (ص) و سایر معصومین را نیز الگوی خود قرار داده بودند (به قسمت رعایت ادب و احترام و تفاوت‌های فردی مراجعه شود).

۱-۱-۱ الگوی نظم

نظم یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی است که یک معلم باید در جنبه‌های مختلف، آن را رعایت کند. شهید رجایی نیز به دلیل آگاهی از مسئولیت خطیر معلمی و تأثیر بسیار یک معلم در رفتار دانش آموزان، علی‌الخصوص دانش آموزان دبیرستانی که نوجوان نیز هستند، سعی می‌کردند نظم را در ابعاد مختلفی چون حضور منظم در محل کار، ظاهر و پوشش منظم رعایت کنند. ایشان در رعایت نظم چنان جدیت به خرج می‌دادند که گویی نظم بخشی از وجود ایشان شده بود؛ برای مثال از نظر شاگردان شهید رجایی، او همچون فیلمی بود که هر روز تکرار می‌شد. ساعت آمدنش به مدرسه، زمان ورود و خروجش به کلاس و حتی لباس‌هایش هم برای دانش آموزانش کاملاً قابل پیش بینی بود [۳]. او همیشه با خوردن زنگ کلاس به کلاس می‌آمد تا از سرو صدای دانش آموزان در دقایق اولیه کم شود و استفاده از زمان مفید کلاسی بیشتر شود. فقط یک روز که شهید رجایی می‌خواست از کلاس درس غیبت کند و به تشییع جنازه‌ی یکی از سیاسیون شهید شده برود، به همراه ناظم مدرسه بر سر کلاس آمد و از دانش آموزان برای رفتن، اجازه گرفت؛ چرا که ساعت کلاسی را حق دانش

آموزان می‌دانست؛ اگرچه ایشان در نهایت نیم ساعت از کلاس را ماندند و در ادامه‌ی سال تحصیلی کلاس جبرانی نیز برای این غیبت گذاشتند (همان، ۲۹۵-۲۹۶). حتی در روزهای پایانی اسفندماه که دانش آموزان به کلاس نیامدند، شهید رجایی بر روی کلاس حضور یافت؛ درس جدید را بروی تخته نوشت و آن مبحث را تدریس کرد؛ در گوشه‌ی تخته نیز تبریک سال نو و آرزوی موفقیت را نوشت تا در اولین جلسه‌ی پس از عید دانش آموزان این‌ها را ببینند و بدانند که او وظیفه‌ی خود را در هر حال انجام می‌دهد. راه رفتن او نیز همانند نظامی‌ها بود. همیشه تا ته کلاس راه می‌رفت، بر روی یک پا می‌خرچید و باز می‌گشت. شمرده شمرده حرف می‌زد، چنان که گویی از قبل فکر می‌کند، سپس کلمات را کنار هم ردیف می‌کند [۳].

نظم و سادگی در لباس و پوشش شهید رجایی نیز هویدا بود؛ بدین صورت که ایشان دو دست کت شلوار ساده‌ی یک رنگ (قهوه‌ای رنگ)، تمیز، اطو کشیده و دو جفت کفش مشکی تعمیری نیم تخت که همیشه تمیز و واکس زده بود، داشت. هر کدام را که می‌پوشید آن یکی آماده بود تا زمانی که اولی را می‌شست از دومی استفاده کند؛ بنابراین علاوه بر نظم، ساده پوشی و دروری از تجملات نیز در پوشش ایشان مشهود بوده است [۳]. این سادگی در پوشش از حواس پرتی دانش آموزان جلوگیری می‌کرد و باعث الگوگیری دانش آموزان از پوشیدن لباس‌های ساده اما منظم در اماکن عمومی می‌شد. همه‌ی این‌ها نشان دهنده‌ی تعهد و تلاش شهید رجایی در راستای تأثیر گذاری خود بر رفتار دانش آموزانش می‌باشد.

۱-۲ رعایت ادب و احترام

یکی دیگر از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، رعایت ادب در ارتباط میان معلم و دانش آموزان است؛ چرا که مهمترین مخاطبان معلمان، دانش آموزان می‌باشند. تواضع و فروتنی، سلام کردن، با احترام نام هم دیگر را آوردن و... از جمله موارد نشان دهنده‌ی رعایت ادب می‌باشند که در رفتارهای شهید رجایی نیز متجلی بودند؛ برای مثال تواضع و فروتنی در گفتار و کردار آن معلم شهید بسیار مشهود بود؛ به گونه‌ای که ایشان با وجود این که از معلمین برجسته‌ی شهر بودند، از پذیرش تدریس ریاضی پایه‌های پایین نیز ابایی نداشتند؛ حتی اگر تدریس پایه‌ی اول باشد. هنگامی نیز که پیش نماز شدن به او پیشنهاد شد به دلیل اینکه معتقد بود شاید عادل نباشد یا به دلیل نداشتن محاسن سعی می‌کرد این پیشنهاد را رد کند تا یک روحانی به مدرسه بیاید. هرچند که روزهای یکشنبه به دلیل نیامدن روحانی و برای زنده نگه داشتن نماز جماعت، خود امام جماعت می‌شد [۳].

شهید رجایی در هنگام برخورد با دیگران نیز در سلام کردن پیش دستی می‌کردند. برای مثال ایشان همیشه حتی زمانی که در ایام امتحانات دانش آموزی برای پرسیدن مبحث امتحانی نزدشان رفت و بدون سلام کردن، جمله‌اش را آغاز کرد، ایشان ابتدا سلام کردند. شهید رجایی رابطه‌ی معمول معلم و شاگرد یعنی بلند شدن در هنگام ورود معلم (برپا برجا) را با ادب سلام کردن اسلامی تلفیق کرد و همیشه همزمان با بلند شدن دانش آموزان به جای برجا گفتن سلام می‌کرد [۳]. پیش دستی در سلام کردن جلوه‌ای از الگوگیری ایشان از معصومین و همچنین توضع ایشان نیز می‌باشد.

شهید رجایی همیشه با گوش دادن فعال به صحبت‌های دانش آموزان توجه می‌کرد و با تکان دادن سر به آن‌ها بازخورد می‌داد. ایشان حتی زمانی که دانش آموزان را به اسم کوچک صدا می‌زدند، نام آن‌ها را کامل می‌آوردند؛ مثلاً می‌گفتند: محمد. زمانی هم که از دست دانش آموزی عصبانی می‌شدند او را اینگونه صدا می‌زدند آقای فلانی [۳].

در واقع رعایت ادب و احترام در برخورد با دیگران همان آداب معاشرت می‌باشد که فرد در محیط خانواده، مدرسه و جامعه آن‌ها را می‌آموزد. با توجه به این که شهید رجایی در خانواده‌ای مذهبی رشد یافتند و همچنین اینکه در مجالس مذهبی شرکت می‌کردند و دوستانی مذهبی نیز داشتند؛ در نتیجه آداب معاشرت اسلامی را به خوبی درونی کرده بودند. رفتارهای بالا نشان دهنده‌ی آداب معاشرت اسلامی می‌باشند.

۱-۳ انتقاد پذیر بودن

یکی از ویژگی‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی داشتن روحیه‌ی نقدپذیری است. در واقع روحیه‌ی انتقاد پذیری و تفکر نقادانه از جمله ویژگی‌های عالی انسانی می‌باشد. امروزه تفکر نقادانه جزء سطوح بالای تفکر به شمار می‌آید. روحیه‌ی نقدپذیری نیز نشان دهنده‌ی فکر آزاد فرد و دوری از تعصب‌های جاهلانه می‌باشد. یک معلم باید هم خود دارای تفکر نقادانه و روحیه‌ی نقد پذیری باشد و هم این ویژگی‌ها را در دانش آموزان خود بهروراند. شهید رجایی نیز هم خود این گونه بودند و هم سعی در پرورش این روحیه در دانش آموزانش داشتند؛ برای مثال روزی یکی از دانش آموزانش به ایشان انتقادی کرد مبنی بر این که چرا باید همیشه بر روی صف صبحگاه آیات قهر الهی خوانده شود. شهید رجایی نیز سخن او را تأیید و نقد او را پذیرفت. شهید رجایی گاهی جلسه‌ی انتقاد می‌گذاشت تا دانش آموزان هر نقدی نسبت به هر موضوعی دارند بیان کنند [۳].

۱-۴ تبعیض نگذاشتن بین دانش آموزان

یکی دیگر از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، تبعیض نگذاشتن میان دانش آموزان است؛ چرا که برخی معلمین شاگردان زرتنگ‌تر یا خویشاوندان خود را در کلاس درس و مدرسه بیشتر تحویل می‌گیرند اما شهید رجایی هیچ گاه بین دانش آموزانش تفاوتی قائل نمی‌شد. در کلاس با همه با لحنی یکسان و جدی صحبت می‌کرد. این گونه نبود که دانش آموزان زرتنگ را بیشتر تحویل بگیرد. او حتی میان خواهرزاده‌ها، فرزند استادش (فرزند آیت الله طالقانی) و دیگران فرقی نمی‌گذاشت [۳]. تبعیض نگذاشتن جلوه‌ای از وجود شاخصه‌ی عدالت در ایشان می‌باشد. مطابق با نظریه‌ی فضیلت گرایی، عدالت به عنوان عالی‌ترین فضیلت که در نتیجه‌ی بودن چهار فضیلت اعتدال، خویشستن داری، شجاعت و حکمت به وجود می‌آید، در نظر گرفته شده است.

۱-۱-۵ حفظ حریم بین معلم و دانش آموز در عین داشتن رابطه‌ای صمیمانه

یکی دیگر از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، حفظ حریم بین معلم و شاگردان در عین داشتن رابطه‌ای صمیمی است. شهید رجایی در این ویژگی مهارت خاصی داشتند؛ برای مثال ایشان در کلاس، دانش آموزان را می‌خندانید اما خودش نمی‌خندید. شهید رجایی معتقد بود معلم باید همچون پدری مهربان شاگردانش را دوست داشته باشد اما باید حرمت‌ها و حریم‌ها را نیز بین خود و آن‌ها حفظ کند تا دانش آموزان از معلم حساب ببرند [۳].

اگرچه شهید رجایی در کلاس درس صلابت، جدیت و تبحر خاص خود را در عین متانت و ادب داشت اما در زنگ تفریح اغلب به حیاط مدرسه می‌رفت و وارد جمع دانش آموزان می‌شد، با آن‌ها شوخی می‌کرد، خریده‌های آن‌ها را از بوفه نیز حساب می‌کرد. شهید رجایی آن قدر با دانش آموزانش صمیمی بود که با تعدادی از آن‌ها رفت و آمد خانوادگی داشت. یک بار نیز که دانش آموزان می‌خواستند برف بازی کنند، شهید رجایی خود مسئولیت داوری را قبول کرد اما در ابتدای مسابقه به دانش آموزان پایه‌های پایین‌تر به دلیل جنه‌ی کوچک‌تر در برنامه ریزی برای مسابقه کمک کرد ایشان غذایشان را در سلف همراه با دانش آموزان میل می‌کردند [۳]. همه‌ی این کارها موجب نفوذ شهید رجایی در شخصیت دانش آموزان و شناسایی ابعاد مختلف شخصیت آن‌ها می‌شد و همچنین باعث علاقه مند شدن و الگوبرداری دانش آموزانش از ایشان شده بود.

۱-۱-۶ دعوت کننده به کار درست با عمل

یکی دیگر از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، دعوت کردن غیر مستقیم دانش آموزان به انجام کارهای شایسته است؛ یعنی این که معلم خود کارهای شایسته انجام دهد تا دانش آموزان با دیدن او از وی الگو بگیرند. یادگیری از طریق مشاهده مطابق با این حدیث امام صادق (ع) که می‌فرماید با اعماتان دعوت کننده به کار خیر باشید نه با حرف‌هایتان و نظریه‌ی یادگیری از راه مشاهده‌ی بندروا ارتباط دارد. شهید رجایی نیز از آنجایی که فردی متدین بودند و همچنین این که در حوزه‌های دیگر همچون روانشناسی نیز مطالعه می‌کردند، از این اصول آگاهی داشتند و آن‌ها را رعایت می‌کردند؛ به این صورت که ایشان اکثر اوقات با اعمالشان بقیه را به کار درست دعوت می‌کردند؛ مثلاً این که ایشان اغلب در زنگ تفریح به حیاط مدرسه می‌رفت و دور تا دور حیاط را قدم می‌زد؛ چنان چه آشغالی را بر روی زمین می‌دید بر سر دانش آموزان فریاد نمی‌کشید یا به آن‌ها نمی‌گفت که این را بردارید؛ بلکه خود آشغال‌ها را جمع می‌کرد؛ بقیه نیز که این رفتار او را می‌دیدند با احساس شرمندگی شروع به جمع کردن آشغال‌ها می‌کردند [۳]. درواقع این روش در مقابل روش اجبار و تحمیل قرار دارد که با کمترین فشار و تحمیل انگیزه‌ی قوی برای الگوگیری در فرد ایجاد می‌کند. همچنین در این روش آثاری از نصیحت کردن نیز که خود موجب موضع گرفتن فرد می‌شود وجود ندارد.

۱-۱-۷ الگوی دینی بودن

یک معلم برای اینکه بتواند دانش آموزانش را از نظر دینی تربیت کند، باید خود همواره در انجام اعمال دینی بکوشد؛ پس یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی تلاش در جهت تربیت دینی است که این شاخصه در رفتار شهید رجایی هویدا بوده است؛ برای مثال ایشان به نماز مخصوصاً نماز جماعت توجه خاصی داشتند به طوری که در روزهای یکشنبه خود امام جماعت می‌شدند و دانش آموزان و سایر معلمین نیز به ایشان اقتدا می‌کردند [۳]. در واقع با توجه به احادیثی از جمله حدیث «نماز ستون دین است»، نماز در میان عبادات، جایگاه والا‌یی دارد [۱۴]. از سویی دیگر مطابق تحقیقات انجام شده جهانیان (۱۳۷۶) مهم‌ترین عامل جذب دانش آموزان به نماز، مشارکت کادر مدرسه در نماز جماعت می‌باشد [۱۵]. شهید رجایی و همکارانش نیز در نماز جماعت شرکت می‌کردند و حتی در صورت نبودن روحانی برای اقامه‌ی نماز، برای پا برجا بودن نماز جماعت خود ایشان امام جماعت می‌شدند. همچنین شهید رجایی به همراه دوتن از همکارانش در روز اول مهر قرآن خواندند. با این کار به صورت غیر مستقیم دانش آموزان را به قرآن خواندن و سایر برنامه‌های دینی دعوت کردند [۳].

همه‌ی این موارد نشان دهنده‌ی این است که یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های شهید رجایی علاقه مند کردن دانش آموزان به برنامه‌های مذهبی بوده است؛ چرا که ایجاد علاقه در فرد نسبت به انجام کاری باعث کشش او به سمت انجام آن کار می‌باشد به گونه‌ای که از این کار لذت می‌برد. لذت بخش بودن انجام عبادات خود نیز از برترین لذات است.

۱-۸- تذکرات معمولاً عملی، غیر شفاهی و غیر مستقیم بود

یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی رعایت اصول روانشناسی چون تذکر غیر مستقیم، عملی و خصوصی است؛ به این گونه که مثلاً اگر معلمی بر روی دانش آموز فریاد بکشد در واقع با این کار خود فریاد کشیدن و پرخاشگری را به او انتقال و یاد داده است که موجب تنفر دانش آموز از معلم نیز می‌شود. نصیحت کردن در جمع نیز کارساز نیست؛ چرا که موجب تحقیر فرد می‌شود و او معمولاً مقاومت می‌کند و با پاسخ دادن از خود دفاع می‌کند [۶].

شهید رجایی نیز سعی می‌کرد این نکات ریز اما مهم روانشناسی را رعایت کند؛ به این گونه که ایشان همیشه تذکرات مهم را خصوصی و در دفتر به دانش آموزان می‌دادند. پرده‌ها را هم می‌کشیدند تا هیچ کس متوجه آن‌ها نشود یا این که هنگامی که پس از خوردن زنگ کلاس دانش آموزی به کلاس نمی‌رفت و در حیاط مدرسه می‌ماند، شهید رجایی به او می‌گفت: «هوا خیلی خوب است که به کلاس نمی‌روی؟». وقتی هم که به خاطر کار ناشایست دانش آموزی عصبانی می‌شد، خیره خیره به چهره‌ی آن دانش آموز نگاه می‌کرد اما بر روی او فریاد نمی‌کشید [۳]. همه‌ی این‌ها نشان دهنده‌ی تسلط ایشان بر روانشناسی و مهارت‌های ارتباطی صحیح می‌باشد.

۱-۲- نقش تربیت اخلاقی:

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، تلاش در جهت تربیت اخلاقی فراگیران است. شهید رجایی نیز در هر پستی که بودند به این امر توجه ویژه‌ای مبذول داشتند؛ برای مثال هنگامی که ایشان نخست وزیر بودند طرح نهاد امور تربیتی در آموزش و پرورش را ارائه دادند. همچنین ایشان در پاسخ حرف دوست مهندسشان که گفته بود حقوق من بالاتر است، من چندین پل ساختم گفتم: «من هزاران آدم ساختم» [۳]. همین‌ها کافی است تا متوجه تلاش وی در راستای انجام این مسئولیت خطیر شد؛ چرا که فرد با صفات اخلاقی نیکو اما با پیشرفت تحصیلی اندک به مراتب بسیار ارزشمندتر از فردی با پیشرفت تحصیلی زیاد اما عاری از صفات اخلاقی نیکو می‌باشد. از سویی دیگر با بالا رفتن سن تغییردادن صفات اخلاقی کاری بسیار سخت و پیچیده می‌شود. در زیر نمونه‌هایی از تلاش‌های آن معلم شهید در راستای نقش تربیتی‌اش گردآوری شده است.

۱-۲-۱ نوشتن جملات آموزنده

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، تنوع در انتقال مطالب تربیتی است. شهید رجایی نیز با خلاقیت ویژه‌ای که داشتند درس خشک و جدی ریاضی را با مفاهیم مختلف دینی، اجتماعی، سیاسی و... تلفیق می‌کرد برای مثال [۳]:

الف) کلاس را با نوشتن حدیثی بر روی تخته شروع می‌کرد.

ب) در بالای برگه‌ی امتحان نیز جملات آموزنده‌ای می‌نوشت مانند: دست طلب چو پیش کسان می‌کنی دراز/ پل بسته‌ای که بگذری از آبروی خویش یا جمله‌ی «خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ حقیقت شو».

۱-۲-۲ پرورش صداقت، محک فکری و اخلاقی

یکی از عناصر تربیت اخلاقی به عنوان شاخصه‌ی مهم اخلاق حرفه‌ای معلمی، آزمودن فراگیر از نظر ویژگی‌های اخلاقی‌ای چون صداقت به گونه‌ای غیر مستقیم است که شهید رجایی نیز مهارت ویژه‌ای در این زمینه داشت؛ برای مثال ایشان گاهی در تمرین‌های نوروزی چند تمرین از مبحث جدید می‌داد تا دانش آموزان هم بر روی این مسائل فکر کنند و هم این که نوعی آزمایش راست گویی برای آن‌ها بود. دانش آموزانی که آن را حل نمی‌کردند و می‌گفتند که تلاش کردیم اما به پاسخ نرسیدیم نشان دهنده‌ی صداقت آن‌ها بود. شهید رجایی نیز به آن‌ها می‌گفت: «این نکته در درس شما نبود» [۳]. البته دانش آموزی که مسئله را بزرگتر او حل کرده بود و خود راه حل را بلد نبود، نشان دهنده‌ی عدم صداقت او بود. البته شهید رجایی این موضوع را مستقیماً به او نمی‌گفت بلکه خود دانش آموز متوجه این موضوع می‌شد. درواقع همانگونه که عنصری مانند طلا با گذاشته شدن ارزش و عیارش مشخص می‌شود و همچنین ناخالصی‌هایش از آن جدا می‌شود شهید رجایی نیز دانش آموزان خود را بسیار با ارزش می‌دانست و ارزش‌های اخلاقی آن‌ها را با محک زدنشان به گونه‌ای غیرمستقیم بالا می‌برد.

۱-۲-۳ پرورش صفات اخلاقی مختلف

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، ایجاد و پرورش صفات اخلاقی پسندیده در دانش آموزان به روش‌های متنوع است. شهید رجایی نیز سعی می‌کردند از طریق راه‌های گوناگون ذهنیت و قدرت فکری، روحیه تفکر نقادانه و روحیه‌ی قاطع بودن را در دانش آموزانش

بهروراند؛ برای مثال گاهی در سؤالات تستی تمام گزینه‌ها را غلط انتخاب می‌کرد تا به دانش آموزان بفهماند در هیچ حالتی غلط را انتخاب نکنند و جواب دادن به این سؤال نمره منفی داشت. در واقع این سؤال انحرافی بود. گاهی نیز جلسه انتقاد می‌گذاشت تا دانش آموزان هر نقدی نسبت به هر موضوعی دارند بیان کنند. گاهی نیز وقتی دانش آموزی برای حل مسئله می‌آمد و مسئله‌ای را حل می‌کرد؛ مثلاً زمانی که پاسخ مسأله‌ی ساده‌ی دو ضرب در دو را می‌گفت ۴ تا، شهید رجایی با لحنی متعجبانه به قصد ترس انداختن به دانش آموز، می‌پرسید چقدرتا؟ دانش آموزان معمولاً در این مواقع بلافاصله جواب خود را پاک می‌کردند و سریع یک جواب دیگر می‌دادند. بار دیگر نیز شهید رجایی با همان لحن می‌پرسید چقدرتا؟ این گونه در آموزش قاطعیت گام برمی داشت؛ یعنی به آن‌ها یاد می‌داد همیشه بر روی حرف صحیح خود بمانند [۳]. همه‌ی این موارد نشان دهنده‌ی خلاقیت ایشان می‌باشد که خود خلاقیت نیز از سطوح بالای تفکر به شمار می‌آید. طراحی چنین فعالیت‌هایی ناشی از حس تعهد، دلسوزی و تلاشگر بودن ایشان می‌باشد.

۱-۲-۴ وارد کردن دانش آموزان در فعالیت‌های مختلف

یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، وارد کردن دانش آموزان در فعالیت‌های مختلف دانش آموزی و همراهی خود با آنان است؛ این گونه دانش آموزان به معلم خود علاقه مند شده، اعتماد به نفس آنان بیشتر شده و باعث تبادل افکار، عقاید و نزدیک شدن افکار و عقاید به هم می‌شود. در واقع موجب رشد بیشتر دانش آموزان می‌شود. از سوی دیگر مطابق نظر روانشناسان وارد کردن دانش آموزان به فعالیت‌های دسته جمعی موجب مقاوم سازی اعتقادات آن‌ها شده یعنی این گونه افراد نسبت به دیگران، دیرتر از عقاید خود دست می‌کشند [۱۲]. در واقع هر چه که یک فرد عملی را تکرار کند به صورت ناخودآگاه به انجام آن کار عادت می‌کند و نسبت به آن احساس تعهد می‌کند؛ در نتیجه ترک کردن آن کار برایش بسیار ناخوشایندی شود. شهید رجایی نیز با آگاهی از این موارد سعی می‌کردند تا حد امکان فعالیت‌های مختلف دانش آموزی را طراحی نمایند و با مشارکت خود، در عین نظارت، با آن‌ها همراهی می‌نمودند. زیر تعدادی از این فعالیت‌ها آورده شده است:

الف) سرود و تئاتر

شهید رجایی گاهی در گروه سرود با شاگردان هم صدا می‌شد. معمولاً خود، متن سرود یا نمایشنامه‌ی تئاتر را می‌نوشت، بر تمرین و اجرای آن‌ها نیز آن نظارت می‌کرد. در واقع هر چه فرد کاری همیشه نیز سعی می‌کرد در جلسات تمرین تئاتر نیز حضور یابد [۳].

ب) تشکیل گروه قرآن

شهید رجایی با ضبط صوت صدای قرائت دانش آموزان را ضبط می‌کرد و خود نیز قسمت ترجمه‌ی آیات را می‌خواند و ضبط می‌کرد. این نوارهای ضبط شده را هنگام صف صبح گاهی، اجرای یک مراسم، اذان ظهر و... پخش می‌کرد. گاهی نیز به صورت زنده اجرا می‌کردند [۳].

ج) راه اندازی پنج انجمن زبان، ریاضی، کتابخانه، ورزش و جغرافیا

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، تلاش در جهت گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی است. شهید رجایی با شناسایی استعدادها و متفاوت دانش آموزان و تشویق کردن آن‌ها به پیوستن به انجمن‌های مناسب، در واقع راه را برای تربیت بهتر در ابعاد مختلف مخصوصاً بعد سیاسی دانش آموزان را باز کرده بود. شهید رجایی به طور مستقیم بر انجمن‌های ریاضی و کتابخانه نظارت می‌کرد. متأسفانه در کشور ما به این موضوع توجه چندانی نمی‌شود و سرانه‌ی مطالعه در کشور ما بسیار پایین است. شهید رجایی با علم به این موضوع سعی می‌کردند در دانش آموزان نسبت به خواندن و مطالعه‌ی کتاب‌های غیر درسی علاقه ایجاد کنند؛ برای مثال از دانش آموزان می‌خواست هر یک به مناسب عیدی سال نو، یک کتاب در هر زمینه‌ای بیاورد. خود او نیز کتابی با خود می‌آورد. گاهی متناسب با روحیات دانش آموزان برای هر کدام چند کتاب مناسب انتخاب می‌کرد، نام آن‌ها را بر روی برگه‌ای می‌نوشت. هنگامی که آن دانش آموزان برگه‌های امتحانی خود را تحویل می‌دادند مخفیانه آن برگه‌ها را به افراد مربوطه می‌داد تا برای اوقات فراغت آن‌ها در تابستان نیز برنامه ریزی کرده باشد [۳].

۱-۲-۵ تأکید بیشتر بر اخلاق به جای نمره

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، ایجاد نگرش‌های اخلاقی نیکو در فراگیران است؛ یعنی به جای نمره، بیشتر بر اخلاق فراگیران تأکید کنند؛ چرا که اخلاق نیکو به تنهایی ارزشمند است اما نمره‌ی خوب کسب کردن در عین داشتن اخلاقی زشت و زنده اصلاً ارزشمند نیست. شهید رجایی نیز در ایجاد این نگرش در دانش آموزان تلاش می‌کرد؛ به این گونه که ایشان معتقد بودند که باید دانش آموزان را از قالب نمره بیرون بیاوریم. ایشان حتی در هنگام ثبت نام دانش آموزان جدید، به نمرات توجه زیادی نمی‌کرد؛ بلکه به آن‌ها می‌گفت: آن چه که مهمتر است و مد نظر ماست اخلاق است نه نمره. برای مثال ایشان از ثبت نام کردن دانش آموزی که آداب معاشرت و احترام به بزرگتر نهادن را بلد نبود، خودداری کرد [۳].

۱-۲-۶ محروم کردن از علایق به جای تنبیه کردن

یکی دیگر از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، جایگزین کردن روش‌های دیگر به جای تنبیه کردن است؛ چرا که تنبیه اگر هم مؤثر باشد، اثر آن موقتی است [۱۳]. نوین شهید رجایی نیز سعی می‌کردند هیچ گاه دانش آموزی را تنبیه نکنند و روش دیگری را جایگزین این کار کنند؛ برای مثال وقتی می‌خواست دانش آموزی را تنبیه کند او را از انجام دادن کارهای مورد علاقه‌اش مثلاً ورزش کردن محروم می‌کرد [۳].

۱-۲-۷ توصیه‌های اخلاقی

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، تلاش برای گوشزد کردن نکات اخلاقی مهم به دانش آموزان باشد. شهید رجایی نیز به این موضوع توجه ویژه‌ای داشتند و در موقعیت‌های گوناگون توصیه‌های اخلاقی مهمی را برای دانش آموزان بازگو می‌کردند. در زیر تعدادی از این توصیه‌ها آورده شده است [۳]:

الف) «هیچ گاه دستتان را پیش کسی جز خداوند دراز نکنید ولو برای غذای امام حسین (ع) باشد»: معمولاً مردم برای گرفتن غذای نذری دست خود را دراز می‌کنند که این با کرامت ذاتی انسان که خداوند در وجود او قرار داده، در تضاد است. شهید رجایی معتقد بود در این مجالس باید سفره‌ای پهن کنند و جلوی هر فرد با احترام یک غذا بگذارند.

ب) جز در نماز هیچ وقت و هیچ جا خم نشوید: شهید رجایی در کلاس حتی برای برداشتن تخته پاک کن نیز خم نمی‌شدند؛ بلکه صاف می‌نشستند و آن را برمی داشتند. در آن دوره معمولاً مردم در برابر شاه و افراد مهم خم می‌شدند و دست آن‌ها را می‌بوسیدند. شهید رجایی اینگونه بسیار ظریف و هنرمندانه دانش آموزانش را از خم شدن در برابر هیچ کس جز خداوند نهی می‌کردند.

ج) آینده نگر باشید: شهید رجایی همیشه به دانش آموزان خود توصیه می‌کردند اهداف خود را بنویسند. همچنین ایشان تأکید می‌کردند که به جای متمرکز شدن بر اهداف علمی اهداف را در چند بعد اجتماعی فرهنگی و... مشخص کنند.

۱-۲-۸ مشاوره‌های تحصیلی:

یکی از مهارت‌های حرفه‌ای معلم، تلاش برای راهنمایی کردن دانش آموزان برای ادامه‌ی تحصیل در مسیری که موفق‌ترند، است؛ چرا که معلم با توجه به علم و تجربه‌ی بالاتر بهتر می‌تواند دانش آموزان را در انتخاب این مسیر راهنمایی کند. شهید رجایی نیز که معلمی مهربان، دلسوز و آینده نگر بود از هیچ فرصتی برای مشاوره‌ی تحصیلی دادن به دانش آموزان دریغ نمی‌کرد؛ به طوری که هنگامی که دانش آموزان برای گرفتن مشاوره‌ی تحصیلی درباره‌ی انتخاب رشته‌ی دبیرستان یا دانشگاه به نزد او می‌رفتند، در درجه‌ی اول آن‌ها را متناسب با علایقشان و در درجه‌ی دوم متناسب با استعدادشان راهنمایی می‌کرد. ضمناً سعی می‌کرد دانش آموزان را به معلم شدن تشویق کند. شهید رجایی همیشه در مشاوره دادن به دانش آموزان خود می‌گفت: برای انتخاب شغل در آینده سعی کنید در هر شغلی که هستید در مناطق محروم فعالیت کنید. خود شهید رجایی نیز بیشتر در مناطق جنوب شهر تهران که عمدتاً قشر فقیرتر در آن جا زندگی می‌کردند، تدریس می‌کردند [۳].

۲- نقش تعلیمی

یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، داشتن تخصص در تدریس است. پیش نیاز یک تدریس موفق نیز تسلط بر محتوای علمی دروس است. شهید رجایی در تدریس ریاضی، هندسه و آمار فردی ماهر، متعهد و موفق بودند؛ برای مثال افزایش آمار قبولی‌ها در درس چالش برانگیز ریاضی از ۳۰ درصد به نود درصد خود گواهی بر کارآمدی تدریس ایشان است [۳]. در زیر تعدادی از عناصر مهم در تدریس شهید رجایی آورده شده است:

۲-۱ بار علمی

پیش نیاز مهارت در تدریس، تسلط برای محتوای علمی است. شهید رجایی نیز به این موضوع توجه ویژه‌ای داشتند به گونه‌ای که از نظر ایشان تسلط بر محتوای علمی یکی از هزار فن معلمی است. ایشان ساعت‌ها بر روی یک مسئله کار می‌کردند و وقتی به یک فرمول لاینحل می‌رسیدند، بر اساس آن مسائل ریاضی لا ینحل برای مجله‌ی یکان می‌نوشتند [۳].

۲-۲ مهارت در رسم اشکال هندسی

یکی دیگر از عناصر مهم در تدریس ریاضی و هندسه، رسم اشکال هندسی به صورت دقیق است که موجب لذت بخش شدن فرآیند یاددهی-یادگیری می‌شود. شهید رجایی نیز مدت زمان زیادی را صرف تمرین کردن در رسم اشکال هندسی می‌کرد تا در رسم

آن‌ها ماهر شد؛ به گونه‌ای که دایره را چنان دقیق رسم می‌کرد که گویی با پرگار رسم شده است و این موجب ذوق زدگی دانش آموزانش می‌شد [۳].

۲-۳ مدیریت کلاس درس

یکی دیگر از عناصر مهم در تدریس، مهارت مدیریت کلاس درس است؛ یعنی یک معلم در کلاس درس مدیریت است که باید با اداره‌ی مناسب کلاس درس، جوی آرام و مناسب برای یادگیری ایجاد کند؛ بنابراین او باید بدون اخراج کردن دانش آموزی، توجه همه‌ی دانش آموزان را حفظ کند. همچنین زمان کلاسی را به گونه‌ای تنظیم کند که زنگ تفریح را نگیرد؛ چرا که زنگ تفریح زمان استراحت جسم و ذهن دانش آموزان است. پس معلم باید مدیریت زمان هم داشته باشد. شهید رجایی نیز مهارت ویژه‌ای در مدیریت کلاس درس داشتند. در زیر نمونه‌هایی از رفتارهای مدیریتی ایشان آمده است:

الف) جلوگیری از حواس پرتی شاگردان:

هنگامی که دانش آموزی به درس توجه نمی‌کرد، شهید رجایی رو به آن فرد می‌گفت: «بله آقای فلانی؟ «درست است فلانی؟» آن فرد نیز که به درس گوش نداده بود می‌گفت: «بله. بلافاصله شهید رجایی می‌پرسید: «چی چی رو بله؟». ایشان با پرسیدن از این دست سؤالات توجه دانش آموزان را جلب می‌کرد [۳].

ب) نگرفتن زنگ تفریح

شهید رجایی در اوایل دوران معلمی‌اش گاهی در زنگ تفریح نیز تدریس خود را ادامه می‌داد؛ پس از مدتی متوجه ارزش زنگ تفریح برای تمدید قوای فکری دانش آموزان شد. پس از آن دیگر همیشه با خوردن زنگ تفریح به تدریس خود خاتمه می‌داد [۳].

ج) قطع نکردن ساعت کلاسی به هیچ دلیلی

شهید رجایی همیشه به خانواده‌ی خود و مسئولین مدرسه گوشزد کرده بود که وقتی بر سر کلاس است، هیچ گاه او را برای موضوعی صدا نزنند. یک بار که همسر ایشان با مدرسه تماس گرفته بود تا خبر سرقت از منزل را به شهید رجایی اطلاع دهد، هنگامی که معاون بر سر کلاس آمد و موضوع را به شهید رجایی گفت، او پای تلفن آمد و به همسر و معاون تذکر داد که نباید ساعت کلاسی او را قطع می‌کردند. چرا که این کار برای او به منزله‌ی دومین ضرر و ضرر بزرگ‌تر پس از دزدی به شمار می‌آمد [۳].

د) جلوگیری از ایجاد بی نظمی با ورود و خروج معلم به کلاس

معمولاً در دقایق اولیه‌ی کلاس به دلیل تأخیر معلم در ورود به کلاس، علاوه بر از دست رفتن زمان کلاس، سر و صدا و بی نظمی‌های بسیاری در کلاس ایجاد می‌شود. شهید رجایی با اطلاع از این موضوع همیشه با خوردن زنگ کلاس به کلاس می‌آمد تا از سرو صدای دانش آموزان در دقایق اولیه کم شود و استفاده از زمان مفید کلاسی بیشتر شود. همچنین آخرین نفر از کلاس خارج می‌شد تا دانش آموزان به آرامی کلاس را ترک کنند [۳].

ذ) اخراج نکردن دانش آموز

کنترل کردن دانش آموزان دبیرستانی در کلاس درس امری پیچیده می‌باشد. شهید رجایی در طول دوران تدریس هیچ گاه دانش آموزی را از کلاس اخراج نمی‌کرد؛ چرا که این کار را نشانه‌ی شکست معلم می‌دانست مگر در یک مورد که دانش آموزی را به دلیل انجام یک کار بسیار غیر اخلاقی و زشت از کلاس اخراج کرد اما در همان روز چندساعت بعد او را بر سر کلاس آورد و در کمال ناباوری همگان از شاگرد مقصر عذرخواهی کرد. این کار او باعث شد تا آن دانش آموز بر اثر شرمندگی به گریه کردن بيفتد [۳].

ر) -شروع تدریس از همان دقایق اولیه‌ی جلسه اول:

یکی از عناصر مهم در تدریس به عنوان یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، توجه ویژه به جلسه‌ی اول است؛ چرا که روانشناسان نیز معتقدند دیدار اول مهم‌ترین دیدار است؛ بنابراین یک معلم باید سعی کند گام اول را محکم بردارد یا به عبارت دیگر خشت اول را صحیح بگذارد. شهید رجایی نیز از این اصل پیروی می‌کرد به گونه‌ای که در ابتدای ورود به کلاس درس شروع به نوشتن مسئله بر روی تخته می‌کرد؛ بدین ترتیب پس از حل آن مسئله، ب «دانش آموزان می‌گفت که این روش کار من است». این گونه گام اول را محکم بر می‌داشت. سپس به حضور و غیاب و آشنا شدن با دانش آموزان می‌پرداخت [۳].

ز) تعیین مقررات

شهید رجایی در اولین جلسه با کمک دانش آموزان قوانین کلاسی را وضع می‌کرد؛ برای مثال یکی از قوانین کلاس این بود که کسی پس از معلم حق وارد شدن به کلاس را ندارد [۳]. در واقع تعیین مقررات به این صورت که هم معلم و هم دانش آموزان در وضع قوانین نقش داشته باشند، علاوه بر کمک کردن به مدیریت بهتر کلاس، موجب پایندی دانش آموزان به قوانین و صرفه جویی در زمان کلاسی نیز می‌باشد.

ژ) یادگرفتن اسامی دانش آموزان در اولین جلسات

یکی دیگر از عناصر مهم در تدریس، یادگرفتن اسامی دانش آموزان در اولین جلسات است؛ چرا که یادگرفتن اسامی دانش آموزان در اولین جلسات موجب ایجاد تصویر معلمی باهوش در ذهن دانش آموزان می‌شود. همچنین به معلم نیز این امکان را می‌دهد تا علاوه بر ایجاد حس صمیمیت میان خود و دانش آموزان، تمرکز و توجه بیشتری بر روی دانش آموزان داشته باشد. شهید رجایی نیز از این اصل به خوبی آگاه بوده و از همان روز اول سعی می‌کرد در حضور و غیاب به اسم، چهره و ویژگی‌های شخصیتی دانش آموزان توجه کند؛ به گونه‌ای که در جلسات بعدی دانش آموزان را به اسم صدا می‌کرد و این موجب تعجب دانش آموزان می‌شد [۳].

چ) پاک کردن تخته سیاه:

یکی دیگر از عناصر مهم در مدیریت کلاس، استفاده‌ی مفید از زمان است. یک معلم باید سعی کند با استفاده از تکنیک‌های مختلف، از زمان استفاده‌ی بهینه را ببرد. شهید رجایی نیز از این موضوع غافل نبودند و به دلیل وجدان کاری سعی در استفاده‌ی مفید از زمان داشتند. برای مثال پس از پر شدن تخته منتظر نمی‌ماند تا همه بنویسند؛ بلکه با نظم خاصی از گوشه‌ی بالا به سمت پایین شروع به پاک کردن می‌کرد تا دانش آموزان فرصت نوشتن مطالب را داشته باشند. گاهی نیز تخته پاک کردن را نوبتی می‌کرد و همیشه به یاد داشت که این بار نوبت چه کسی است [۳].

۲-۴ امتحان گرفتن

امتحان وسیله‌ای برای سنجش اهدافی است که انتظار داریم فراگیران به آن‌ها دست یافته باشند [۱۶]. مهارت طراحی، برگزاری و تصحیح امتحان از جمله عناصر مهم در تدریس به شمار می‌آیند. شهید رجایی نیز به طراحی کردن امتحان مناسب، ایجاد کردن شرایط مناسب برگزاری امتحان و تصحیح مناسب برگه‌های امتحانی توجه خاصی داشته است؛ برای مثال [۳]:

الف) هر ماه یک امتحان می‌گرفت تا اگر کسی نتوانست در امتحان ثلث شرکت کند حق او ضایع نشود.

ب) هیچ گاه برای امتحانی مراقب نمی‌شد و برای امتحان خود نیز اجازه نمی‌داد کسی مراقب شود. خود نیز در میان دانش آموزان حرکت نمی‌کرد که باعث تشویش دانش آموزان و به هم خوردن تمرکزشان شود بلکه در جلو یا پشت سر دانش آموزان می‌نشست و قرآن می‌خواند یا کتابی را مطالعه می‌کرد. گاهی با انداختن نیم نگاهی به دانش آموزان، اگر کسی را در حال تقلب می‌دید برگه را از او می‌گرفت ولی به او صفر نمی‌داد. در طول جلسه‌ی امتحان، چند دقیقه‌ای را نیز پشت سر دانش آموزان می‌ایستاد تا آن‌ها احساس کنند که او آن‌ها را می‌بیند بنابراین از انجام تقلب خودداری می‌کردند. مدام به دانش آموزان می‌گفت که آنچه را که یاد گرفته‌اند مهم است. این که ایشان به فردی که تقلب می‌کرد، صفر نمی‌داد نشان دهنده‌ی مهربان بودن ایشان و شناخت ایشان از دانش آموز خود و این که آن دانش آموز بخشی از امتحان را خودش پاسخ داده است، می‌باشد.

ج- تصحیح برگه‌ها در خانه: شهید رجایی شب‌ها با حساسیت ویژه‌ای اوراق امتحانی را تصحیح می‌کرد. او از برداشتن ساعات اضافه خدمت یا کلاس خصوصی در این ساعات خودداری می‌کرد که این موارد نشان دهنده‌ی دلسوزی و تعهد ایشان است. ایشان اوراق امتحانی را پس از تصحیح به دانش می‌داد تا بررسی کنند و اگر ایرادی دارد، بگویند. ایشان هیچ گاه نمره‌ی ارفاقی نمی‌داد تا هر کس بداند چقدر یاد گرفته است. هنگامی که والدین دانش آموزان که گاهی رجال سیاسی یا تأمین کنندگان بخش مالی مدرسه یا از بستگان شهید رجایی بودند برای درخواست نمره نزد او می‌رفتند، درخواست آن‌ها را محترمانه رد می‌کرد. گاهی حتی به آن‌ها پیشنهاد می‌داد که حاضر است همان موقع دوباره از آن دانش آموز امتحان بگیرد. زمانی که دانش آموزی که تلاش خود را کرده بود اما نمره‌ی خوب نیاورده بود، ایشان با درایت خاص خود چند نمره به او قرض می‌داد اما در ثلث بعد آن نمره را کم می‌کرد. این امر نشان دهنده‌ی مهربانی و انعطاف پذیری شهید رجایی می‌باشد [۳].

۲-۵ دادن تکلیف:

تکلیف در لغت به معنی به گردن گذاشتن، اوامر و نواهی خداوند بر بندگان و وظیفه‌ای که باید انجام شود [۱۷]. فعالیت‌ها در جهت تکمیل و تثبیت یادگیری است. طراحی تکلیف مناسب از جمله مهارت‌های مهم در تدریس به شمار می‌آید. شهید رجایی نیز تمرین‌های متنوعی را از کتاب‌های کمک درسی انتخاب می‌کرد و به دانش آموزان می‌داد [۳].

۲-۶ ممنوع بودن رجوع به حل المسائل

استفاده از حل المسائل یکی از بدترین کارها در حل مسائل است؛ چرا که فرصت فکر کردن و یادگیری را از دانش آموزان می‌گیرد. بنابراین یک معلم باید دانش آموزانش را از انجام این کار بازدارد. شهید رجایی نیز رجوع کردن به حل المسائل را بدترین کار می‌دانست. معتقد بود دانش آموزان به جای این کار باید سعی کنند با همکاری یکدیگر مسائل را حل کنند و در حل تمرین‌ها ممارست و تکرار داشته باشند [۳].

۲-۷ حل کردن مسائل به روش گام به گام

آگاهی و تسلط بر روش حل مسئله به شیوه‌ی گام به گام یا مرحله به مرحله از جمله عناصر مهم در تدریس است. شهید رجایی نیز در این روش مهارت ویژه‌ای داشتند تا جایی که همیشه به جای ماهی دست دانش آموز دادن، ماهیگیری را به آن‌ها می‌آموخت. مثلاً وقتی دانش آموزی پای تابلو می‌آمد و نمی‌توانست مسئله را حل کند به او کمک می‌کرد تا خودش مسئله را گام به گام حل کند. اگر در نهایت نیز نمی‌توانست مسئله را حل کند به او می‌گفت کهان شاءالله دفعه‌ی بعد که می‌آیی می‌توانی این مسئله را حل کنی [۳].

۲-۸ ارزشیابی تکوینی

مهارت در اجرای ارزشیابی تکوینی از جمله عناصر مهم در تدریس است و به معلم این امکان را می‌دهد که به موقع متوجه مشکلات یادگیری فراگیران، نکات قوت وضعف تدریس خود بشود. شهید رجایی نیز همیشه ارزشیابی تکوینی را به خوبی اجرا می‌کردند؛ بدین صورت که هر قسمتی از درس جدید را که درس می‌داد، از آن قسمت سؤال می‌پرسید تا اگر کسی یاد نگرفته است، دوباره توضیح دهد [۳].

۲-۹ جزوه برداری ممنوع

یکی از اشتباهاتی که بیشتر در زنگ ریاضی رخ می‌دهد، جزوه برداری است؛ چرا که از تمرکز دانش آموزان بر صحبت‌های معلم کم می‌کند. همچنین این کار باعث می‌شود که دانش آموزان به حفظ کردن مطالب بپردازند و در حل مسائل ریاضی به مشکلات عدیده‌ای برخورد کنند؛ بنابراین یک معلم باید دانش آموزان را از انجام این کار بازدارد. شهید رجایی نیز هنگامی که می‌خواست تدریس کند می‌گفت: «همه‌ی چیزها را در کشو بگذارید.» جزوه نوشتن و به تبع آن حفظ کردن مطالب از نظر شهید رجایی کار مفیدی نبود. او بر درک مطلب تأکید داشت [۳].

۲-۱۰ سرعت مناسب در تدریس

یکی از عناصر مهم در تدریس، سرعت مناسب در تدریس است تا یادگیری مؤثر واقع شود. سرعت تدریس نباید تند یا کند باشد بلکه باید متناسب با سطح متوسط یادگیری فراگیران باشد. یادگیری نیز یک فرایند مستمر و تدریجی است. شهید رجایی که معلم درس ریاضی بودند نیز با توجه به ماهیت درس تحلیلی ریاضی و سطح فراگیران معمولاً یک جلسه درس می‌داد دو جلسه‌ی بعد را تمرین حل می‌کردند یعنی هر سه جلسه‌ای یک بار درس می‌داد؛ زیرا تمرین کردن در تثبیت و گسترش آموخته‌ها تأثیر به سزایی دارد [۳].

۲-۱۱ استفاده از مثال‌های عینی

یکی از عناصر مهم در تدریس استفاده از مثال‌های عینی و ملموس است. این گونه یادگیری لذت بخش، آسان و پایدارتر می‌شود. شهید رجایی نیز همیشه سعی می‌کرد برای فهم بهتر مطالب از مثال‌های عینی استفاده کند مثلاً برای تدریس مبحث حرکت و صفحه در درس هندسه آن را به حصیر در کلاس و دانه‌های آن تشبیه کرد [۳].

۲-۱۲ برگزاری کلاس‌های تقویتی

در درس ریاضی به علت مسائلی همچون غیبت کردن دانش آموزان، تعطیلی مدارس و... برگزاری کلاس‌های تقویتی ضروری به نظر می‌رسد؛ بنابراین یکی دیگر از عناصر مهم در تدریس، برگزاری کلاس‌های تقویتی به منظور رفع عقب ماندگی‌های تحصیلی یا پیشرفت دانش آموزان با استعداد در زمینه‌ی مورد نظر است. شهید رجایی همیشه با آگاهی از این موضوع در برگزاری این کلاس‌ها از هیچ تلاشی دریغ نمی‌کردند؛ برای مثال اگر چه ساعات موظفی او ۲۲ ساعت تدریس در هفته بود و مدیر نیز دو ساعت آن را به خود آقای رجایی واگذار کرده بود اما این معلم متعهد در هفته حدود ۴۰ ساعت کار می‌کرد. صبح‌ها زودتر می‌آمد عصرها نیز دو ساعت بیشتر می‌ماند. وی معمولاً کلاس‌های تقویتی بسیاری را بدون گرفتن اضافه کاری در مدارس می‌گذاشت. اغلب در ساعات ۶ تا ۶ و نیم صبح شروع می‌شدند و حضور دانش آموزان نیز اجباری نبود اما آن‌ها همگی به دلیل علاقه مندی بسیار به معلم و روش تدریس او می‌آمدند. در این کلاس‌ها شهید رجایی دانش آموزان را گروه بندی می‌کرد تا بتوانند در حل مسائل به یکدیگر کمک کنند. گاهی به دانش آموزان غایب گاهی به دانش آموزان تیز

هوش رسیدگی می‌کرد. شهید رجایی حتی در یک دوره بنا بر درخواست دانش آموزان به برگزاری کلاس زبان خارجه نیز این کلاس را با توجه به اینکه در حوزه‌ی تخصص اش نبود اما برگزار کرد. اگرچه این کلاس‌ها بسیار مثر ثمر بود اما به دلیل اعتراض معلم زبان، شهید رجایی این کلاس را لغو کرد [۳].

۲-۱۳ تفاوت‌های فردی دانش آموزان

از آنجایی که دانش آموزان از لحاظ شخصیتی، خانوادگی و... با هم تفاوت‌هایی دارند؛ بنابراین یک معلم باید در تدریس و رفتارهای خود با آنها به این تفاوت‌ها توجه داشته باشد تا تدریس او مثر ثمر واقع شود. در گذشته به تفاوت‌های فردی توجه خاصی نمی‌شد اما امروزه اکثر توجهات به این سمت رفته است؛ بنابراین یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی توجه به تفاوت‌های فردی است. شهید رجایی نیز به این موضوع توجه خاصی داشتند که شامل موارد زیر می‌باشند:

الف) شناسایی تفاوت‌های فردی: شناسایی تفاوت‌های فردی دانش آموزان از جمله مهارت‌های مهم در تدریس به شمار می‌آید. یک معلم باید سعی کند از راه‌های گوناگون به این تفاوت‌ها پی ببرد. شهید رجایی نیز علاوه بر مشاهده در زنگ تفریح و در دقایق اولیه کلاسی یک دفتر شخصی برای ثبت ویژگی‌های دانش آموزان داشت. در واقع، او علاوه بر دفتر کلاسی مدرسه یک دفتر شخصی نیز داشت که در آن مشخصات دانش آموزان، نمرات و تغییرات رفتاری‌شان را ثبت می‌کرد. علاوه بر این ایشان گاهی پس از ورود به کلاس در ردیف آخر می‌نشستند تا بتوانند از رفتارهای طبیعی شاگردان که معمولاً در ورود به کلاس از آن‌ها سر می‌زند، شخصیت آن‌ها را ارزیابی کند [۳].

ب) توجه به دانش آموزان ویژه:

شهید رجایی نسبت به دانش آموزان خود و مشکلات آن‌ها توجه خاصی داشتند؛ چراکه علاوه بر این که تلاش در جهت حل کردن این مشکلات از جمله وظایف اخلاقی هر انسانی به شمار می‌آید، این در حالی است که چنین مشکلاتی منجر به سلب تمرکز و توجه لازم دانش آموزان بر درس می‌شود. شهید رجایی همیشه نسبت به حل کردن این مشکلات اهتمام ویژه‌ای داشتند؛ برای مثال تجهیزه ی خواهران برخی از دانش آموزانش را فراهم می‌کرد یا هزینه‌ی ثبت نام دانشگاه برخی از آن‌ها را که با مشکل مالی مواجه بودند را پرداخت می‌کرد [۳].

مدتی نیز یکی از شاگردان شهید رجایی که به دلیل جاسوسی کردن برای ساواک مورد تنفر وانزجار بقیه‌ی دانش آموزان بود بر اثر بیماری در کلاس درس حاضر نبود. شهید رجایی در اولین حضورش بر سر کلاس متوجه این غیبت شد. با وجودی که هیچ گاه روی غیبت کردن حساسیتی نداشت اما همانند همیشه علت آن را جویا می‌شد. پس از مطلع شدن از بیماری او از دانش آموزان خواست که همگی باهم به عیادت او بروند. او با زنده نگه داشتن این سنت اسلامی موجب تلنگر زدن به آن دانش آموز و برگشتن از راهش شد [۳]. به نظر می‌رسد وی از داستان عیادت پیامبر اکرم (ص) از فردی که بر روی او آشغال می‌ریخت الگو گرفت [۱۸]؛ بنابراین حتی می‌توان گفت یکی دیگر از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، گذشتن از بدی‌های دانش آموزان و خوبی کردن در مقابل بدی است.

۳- رابطه با همکاران

یکی از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی، داشتن روابط مناسب با همکاران است. این شاخصه در رفتار شهید رجایی با همکارانش مشهود بود. در زیر تعدادی از این موارد آورده شده است:

الف) داشتن روابط دوستانه و صمیمانه با همکاران در دفتر؛ برای مثال داشتن بگو بخند در دفتر.

ب) تأسیس صندوق قرض الحسنه در مدرسه‌ی محمد قزوینی که موجب همبستگی بیشتر بین معلمان شد. امروزه نیز این صندوق با عنوان شرکت تعاونی اعتباری فرهنگیان به کار خود ادامه می‌دهد.

ج) تشکیل جلسه‌ی هفتگی معلمان: شهید رجایی هنگامی که در قزوین بودند، هفته‌ای دو بار جلسه‌ی معلمان را تشکیل می‌دادند تا معلمان در این جلسات به مبادله‌ی اطلاعات و تجارب بپردازند [۳].

د) برگزاری جلسه‌ی تمرین سخنرانی

شهید رجایی گاهی معلمان را به سالن خالی امتحانات می‌برد و می‌گفت که فرض کنید این سالن پر است از افراد. شروع به سخنرانی کنید. البته از قبل به آن‌ها می‌گفت که مطالعه داشته باشید. از نظر او داشتن فن بیان خوب یک مهارت ضروری برای معلمان است که با تمرین تقویت می‌شود [۳]. در واقع معلمی که بر محتوای تدریس خود تسلط داشته باشد اما فن بیان خوبی نداشته باشد در امر تدریس موفق نخواهد بود؛ چرا که فراگیران منظور او را به خوبی متوجه نمی‌شوند.

ذ) توصیه‌های او به همکارانش

از نظر او معلم باید دانش آموزی مادام العمر باشد و همیشه حتی در ایام فراغت تابستان نیز مطالعه کند. معلم باید اولین نفری باشد که به کلاس می‌رود و آخرین فردی نیز باشد که از کلاس خارج می‌شود [۳]. در واقع وجود روابط مطلوب میان معلمان موجب نزدیک شدن آن‌ها به همدیگر و ایجاد حس همدلی میان آن‌ها می‌شود؛ در نتیجه آن‌ها نسبت به همدیگر در امور مختلف احساس مسئولیت می‌کنند؛ برای مثال در انجام وظایف به یکدیگر کمک می‌کنند.

نتیجه‌گیری

هدف کلی این مقاله توصیف شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی موجود در الگوی رفتاری شهید رجایی بود که در سه حیطه‌ی نقش تربیتی، تعلیمی و روابط با همکاران تقسیم بندی شدند. به طور کلی یافته‌ها نشان دادند که می‌توان در الگوی رفتاری شهید رجایی نقش تربیتی شامل نقش الگویی و تربیت اخلاقی یافت. به طوری که نقش الگویی مشتمل بر هشت بخش الگوی نظم، رعایت ادب و احترام، انتقاد پذیر بودن ... می‌باشد. همچنین نقش تربیت اخلاقی ایشان در بردارنده مواردی چون نوشتن جملات آموزنده، پرورش صداقت، محک فکری و اخلاقی، پرورش صفات اخلاقی مختلف، وارد کردن دانش آموزان در فعالیت‌های مختلف از جمله گروه قرآن، سرود، تئاتر، انجمن‌های زبان، ریاضی، کتابخانه، ورزش و جغرافیا، و... است.

نقش تعلیمی ایشان نیز مشتمل بر داشتن تسلط بر محتوای علمی، مهارت‌های مورد نیاز، مدیریت کلاس درس، حل کردن مسائل به روش گام به گام، ارزشیابی تکوینی و... می‌باشد.

در حیطه‌ی رابطه با همکاران مواردی چون داشتن روابط دوستانه و صمیمانه با همکاران در دفتر، تأسیس صندوق قرض الحسنه، تشکیل جلسه‌ی هفتگی معلمین، برگزاری جلسه‌ی تمرین سخن رانی، توصیه‌های شهید رجایی به همکارانش یافت شد؛ بنابراین معلمان می‌بایست هم در حیطه‌ی تدریس تخصص داشته باشد و هم در ایفای نقش تربیتی، پایبند به اصول اخلاقی باشد و همچنین می‌بایست روابط مطلوب و صمیمانه‌ای با سایر معلمان برقرار کنند.

با توجه به رفتارهای شهید رجایی درمی یابیم که یک معلم باید هم عاشق شغل خود باشد و هم در این شغل متخصص باشد. باتوجه به رفتارهایی از جمله تذکرات غیرمستقیم و پنهانی، استفاده از روش‌های دیگر به جای تنبیه بدنی و... در می یابیم که ایشان بر اصول روانشناسی مهارت داشته‌اند. همچنین با توجه به این که شهید رجایی یک معلم ریاضی بودند اما در ایفای نقش تربیتی خود بسیار کوشا بودند و زمانی که وی به مقام وزارت آموزش و پرورش رسید، طرح نهاد امور تربیتی را اجرا کرد، در می‌یابیم که اولاً همه معلمان فارغ از رشته‌ای که تدریس می‌کنند، باید تربیت شایسته‌ی فراگیران را وظیفه‌ی مهم‌تر خود بدانند. آن‌ها باید با پایبندی به اصول اخلاقی به راحتی این اصول را به طور غیرمستقیم به فراگیران انتقال دهند، دوماً وجود معلم پرورشی در مدرسه به منظور تکمیل نقش تربیتی سایر معلمین است نه سلب آن.

با الگوگیری از رفتارهای شهید رجایی و سایر معلمان نمونه و همچنین مواردی که علاوه بر آن‌ها به ذهن خود می‌رسد می‌توان با پای بندی به اخلاق حرفه‌ای معلمی، موجب افزایش کیفیت تدریس، ارتقای کیفیت روابط همکاران و ارتقای کیفیت آموزش در کشور خود و به تبع آن پیشرفت کشور شد. به این منظور چنان چه معلمان به عنوان موثرترین افراد پس از والدین در تربیت نسل آینده از منشور اخلاق حرفه‌ای معلمی پیروی کنند، منجر به تربیت نسلی سرزنده و با اخلاق در آینده خواهد شد که آن‌ها نیز با مسئولیت پذیری و تلاش بسیار منجر به پیشرفت جامعه خواهند شد اما با توجه به این که منشور اخلاقی واضح و صریحی برای معلمان وجود ندارد با الگوگیری از رفتارهای معلمان نمونه می‌توان به راحتی از اصول اخلاق حرفه‌ای معلمی پیروی کرد.

در سایر پژوهش‌هایی که در حیطه‌ی اخلاق حرفه‌ای معلمی انجام گرفته، اصولی کلی و با درون مایه‌ی انتزاعی، مطرح گردیده که مصادیق آن برای ما پوشیده است و استخراج مصادیق آن‌ها برای ما کاری دشوار به نظر می‌رسد اما با پژوهش‌های توصیفی از این قبیل می‌توان به راحتی از طریق مصادیق یافت شده که عینی و کاربردی می‌باشند به اصول نیز دست یافت. همچنین با توجه به مصادیق یافت شده می‌توان مصادیق فراوانی را نیز خودمان به آن‌ها اضافه کنیم. در این پژوهش شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی موجود در الگوی رفتاری شهید رجایی به گونه‌ای جزئی و ملموس توصیف و تا حدی تفسیر نیز گشت.

پیشنهاد می‌شود در آینده با توصیف الگوی رفتاری سایر معلمین نمونه، به استخراج شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی پرداخت؛ همچنین از آن جایی که بسیاری از شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای در سراسر دنیا یکسان است و بسیاری از آن‌ها ریشه در ادیان الهی از جمله اسلام دارند می‌توان در آینده دو معلم نمونه اخلاق، یکی از کشورهای مسلمان و دیگری از کشورهای غربی را با هم مقایسه کرد. همچنین می‌توان شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی موجود در دانشگاه‌های غربی یا در سیره‌ی یک معلم با اخلاق غربی را با مبانی دین اسلام مقایسه کرد.

در انجام این پژوهش با محدودیت‌هایی از جمله کمبود منابع یعنی تعداد کتب و مقالات مختصری که درباره‌ی اخلاق حرفه‌ای، اخلاق حرفه‌ای معلمی و زندگینامه‌ی شغلی شهید رجایی رو به رو بودیم. همچنین از آنجایی که دسترسی به همسر و یا شاگردان شهید رجایی میسر نبود با جست و جوی بسیار در کتابخانه‌ها و سایت‌های معتبر موفق به انجام این پژوهش گردیدیم.

دست اندر کاران حوزه‌ی آموزش می‌بایست در گزینش‌های خود افرادی را که پایبند به اصول اخلاق فردی هستند، برگزینند. آن‌ها همچنین می‌بایست با فراهم کردن مشوق‌ها و امکانات لازم، موجبات انجام چنین پژوهش‌ها و ترجمه‌ی آثار مربوطه‌ی خارجی را فراهم آورند. همچنین آن‌ها می‌بایست با انتشار آثار علمی موجود در این زمینه از جمله مقالات و کتب و برگزاری سمینار هارو دوره‌های ضمن

خدمت در جهت آشنایی هر چه بیشتر معلمان با شاخصه‌های اخلاق حرفه‌ای معلمی برآیند. آن‌ها همچنین می‌توانند هر ساله معلمان نمونه از جهت اخلاق را نیز معرفی و به آن‌ها هدایا و امتیازاتی اعطا کنند.

فهرست منابع

- [۱] شریفی، احمدحسین. (۱۳۹۳). آیین زندگی (اخلاق کاربردی). قم: دفتر نشر معارف.
- [۲] امیری، علی نقی؛ همتی، محمد؛ مبینی، مهدی. (۱۳۸۹، پاییز). «اخلاق حرفه ای؛ ضرورتی برای سازمان». در فصل نامه ی معرفت اخلاقی. ۱(۴)صص ۱۵۹-۱۳۷.
- [۳] رجایی، غلامعلی. (۱۳۸۵). سیره ی شهید رجایی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سازمان چاپ و انتشارات.
- [۴] مرتضوی زاده، سید حشمت الله. (۱۳۹۴). راهنمای تدریس (روش ها، فنون و الگو های تدریس). تهران: انتشارات عابد.
- [۵] اترک، حسین. (۱۳۹۳). «فضیلت گرایی اخلاقی ابن سینا». در پژوهشنامه ی اخلاق. ۷(۲۴)، تابستان. صص ۴۴-۲۵.
- [۶] السون، متیو اچ و هرگنهان، بی. آر. (۱۹۴۱). مقدمه ای بر نظریه های یادگیری. ترجمه ی علی اکبر سیف. - [ویرایش ۸]. تهران: نشر دوران. ۱۳۹۵ش.
- [۷] کلینی، محمد بن یعقوب. (۳۲۹ق). اصول کافی. (ج.۲). ترجمه ی صادق حسن زاده. تهران: قائم آل محمد. ۱۳۸۵ش.
- [۸] فتحی، یوسف و عبدالله زاده، آرزو. (۱۳۹۱). «بررسی تحلیلی و نظری اصول و مولفه های اخلاقی تدریس در آموزش متوسطه با تأکید بر دیدگاه مورای و همکاران». در ویژه نامه ی اخلاق در آموزش. ۵(۹)، زمستان ۱۳۹۱. صص ۸۱-۰.
- [۹] ایمانی پور، معصومه. (۱۳۹۱). «اصول اخلاق حرفه ای در آموزش». در مجله ی اخلاق و تاریخ پزشکی. ۵(۶)، پاییز. صص ۴۱-۲۷.
- [۱۰] مهاجران، بهناز و شهودی، مریم. (۱۳۹۳). «مدل یابی ارتباط بین اخلاق حرفه ای و معنویت در کار با مسئولیت اجتماعی در میان پرستاران بیمارستان های دولتی شهر کرمانشاه». در فصلنامه ی مدیریت پرستاری. ۳(۲)، تابستان. صص ۲۹-۲۰.
- [۱۱] صفری، علی؛ حجازی، لیلا؛ اعرابی، سهیلا. (۱۳۹۵، پاییز و زمستان). «تأثیر بروز اخلاق حرفه ای کارکنان بر ایجاد تفاهم سازمانی». در پژوهشنامه ی مدیریت تحول. ۸(۲)، (پیاپی ۱۶). صص ۳۹-۳۰.
- [۱۲] داوودی، محمد. (۱۳۸۵). نقش معلم در تربیت دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ موسسه زیتون.
- [۱۳] سیف، علی اکبر. (۱۳۹۳). روانشناسی پرورشی نوین، روانشناسی یادگیری و آموزش. تهران: نشر دوران.
- [۱۴] محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۸۴). میزان الحکمه. قم: انتشارات درالحدیث.
- [۱۵] جهانیان، رمضان. (۱۳۷۶). بررسی جاذبه ها و دافعه ها در اقامه ی نماز جماعت دبیرستان های پسرانه شهر تهران. شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان تهران.
- [۱۶] مرتضوی زاده، سیدحشمت اله. (۱۳۹۶). مدیریت و برنامه ریزی کلاس های چندپایه. تهران: انتشارات کوروش چاپ.
- [۱۷] معین، محمد. (۱۳۸۶). فرهنگ معین. تهران: انتشارات زرین.
- [۱۸] مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۲). مثال های زیبای قرآن. قم: نسل جوان.